

Araştırma Makalesi • Research Article

Azerbaycan Türkçesiyle Van Küresin Ağzında Kullanılan Ortak Deyimler
Common Idioms Used in Azerbaijani Turkish and Van Küresin Dialect

Hami Akman*

Öz: Deyim, en genel ifadelerle gerçek anlamından az ya da çok sıyrılarak mecaz bir anlam kazanmış, en az iki kelimeden oluşan kalıplaşmış söz dizileri olarak tanımlanabilir. Türkçe ilk kullanıldığı dönemlerden itibaren oldukça zengin bir deyim varlığına sahip olmuştur. Bu zenginlik Türkçenin sadece yazı dillerinde değil; aynı zamanda ağızlarında da kendisini göstermektedir. İşte bu ağızlardan birisi de Van ağzı olarak da bilinen Van Küresin ağzıdır. Van Küresin ağzı her ne kadar Türkiye Türkçesi ağzı olarak bilinse de taşıdığı birçok özellik onu daha çok Azerbaycan Türkçesine yaklaştırmaktadır. Azerbaycan Türkçesi, Batı Türkçesinin doğu sahasında yer alan ağızlar topluluğu ve bu sahada gelişen yazı dilidir. 13. yüzyıldan günümüze kadar kullanılan Batı Türkçesi zamanla Osmanlı Türkçesi ve Azerbaycan Türkçesi olarak iki ayrı kola ayrılmıştır. Bundan dolayı Azerbaycan Türkçesine Doğu Oğuzcası, Osmanlı Türkçesineyse Batı Oğuzcası denir. Bu çalışmada Azerbaycan Türkçesi ile Van Küresin ağzında kullanılan ortak deyimler ele alınmıştır. Söz konusu her iki dilde, 113 ortak deyim tespit edilmiştir. Bu deyimlere çeşitli kalıplarda rastlanmaktadır (sıfat tamlaması, edat grubu vs.). Deyimler, alfabetik sıra gözetilerek sıralanmıştır. Bunların, Türkiye Türkçesi yazı dilinde kullanılmayanlardan oluşmasına dikkat edilmiştir. Çalışmanın sonunda Van Küresin ağzındaki deyimlerin derlendiği “kaynak kişi”lerin listesine yer verilmiştir. Bu çalışma bir araştırma/derleme makalesidir. Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Ve Beşeri Bilimleri Yayın Etik Kurul Başkanlığından evrak tarih ve sayısı: 12.05.2023-15636 olan etik kurul kararıyla gerekli onay alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Deyim, Azerbaycan Türkçesi, Van Küresin ağzı, ortak deyim.

Abstract: Idioms can be defined in the most general terms as a series of stereotyped words consisting of at least two words that have gained a figurative meaning by more or less getting rid of their literal meaning. Turkish has had a very rich idiomatic wealth since the first periods when it was first used. This richness shows itself not only in the written languages of Turkish but also in dialects. One of these dialects is Van Küresin dialect, also known as Van dialect. Although Van Küresin dialect is known as the dialect of Turkey Turkish, many of its features bring it closer to Azerbaijan Turkish. Azerbaijani Turkish is a group of dialects in the eastern field of Western Turkish and the written language developed in this field. From the 13th century to the present day, Western Turkish has been divided into two separate branches as Ottoman Turkish and Azerbaijani Turkish. Therefore, Azerbaijani Turkish is called Eastern Oghuz Turkish and Ottoman Turkish is called Western Oghuz Turkish. In this study, common idioms used in Azerbaijani Turkish and Van Küresin dialect are discussed. In both languages, 113 common idioms were identified. These idioms are found in various forms (adjective phrase, prepositional phrase etc.). The idioms are listed in alphabetical order. Attention was paid to ensure that these are the ones that are not

* Dr., Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü. ORCID: 0000-000187872319. hamiakman@gmail.com
Cite as/ Atıf: Akman, H. (2024). Azerbaycan Türkçesiyle Van küresin ağzında kullanılan ortak deyimler *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 12(1), 63-84
<http://dx.doi.org/10.18506/anemon.1310276>

Received/Geliş: 05 Jun/Haziran 2023

Accepted/Kabul: 29 March/Mart 2024

Published/Yayın: 30 April/Nisan 2022

used in the written language of Turkish. At the end of the study, the list of "source persons" from whom the idioms in Van Küresin dialect were collected is given. This study is a research/complication article. Date and number of documents from Van Yüzüncü Yıl University Social and Human Sciences Publication Ethics Committee: 12.05.2023-15636, the necessary approval was obtained.

Keywords: Idiom, Azerbaijani Turkish, Van Küresin dialect, common idioms.

Giriş

Türk dilinin ilk yazılı eserlerinden itibaren sıklıkla karşılaşılan deyim hakkında birçok tanım yapılmıştır. TDK Türkçe Sözlük'te şu şekilde tanımlanmıştır: "Genellikle gerçek anlamından az çok ayrı, kendine özgü bir anlam taşıyan kalıplaşmış söz öbeği, tabir" (2011: 651a). Deyim; en az iki sözcükten meydana gelen, her dilin kendine has bir şekilde ifade ettiği ve bir dilden başka bir dile çevrilmesi çok güç olan anlatım biçimidir (Hatiboğlu, 1972: 194). Deyimde, anlatıma bir güç katmak için az ya da çok mantık dışına çıkma, bazı kelimeleri sabit kaldığı hâlde bazıları değişime uğrama ve çekime girme söz konusudur. Deyimlerde bulunan ortak özellik, kelimelerin az ya da çok gerçek anlamı dışına taşması, hatta mantık dışına kaymasıdır (Hatiboğlu, 1972: 194). Deyimde çekici bir anlatım vardır. Bu kalıplaşmış söz öbeklerinde, genellikle asıl anlamdan sıyrılma ve mecaz bir anlama bürünme söz konusudur (Topaloğlu, 2019: 48). Deyim; gerçek anlamından farklı bir anlama sahip olan, anlatımı çekici bir hâle getiren kelime ya da kelime gruplarıdır (Korkmaz, 2017: 11a). Burada Korkmaz'ın deyim kelimesinden de oluşabileceği tanımı dikkat çekicidir. Deyimlerde, aslında başlangıçta bir bireysel kullanım vardır; bu bireysel kullanım zamanla toplumda genel bir kabul görerek yaygınlık kazanmıştır. Bu şekilde genelleşen söz konusu kullanım bir nedensizleşme süreci yaşar; böylece bir bireye mal olmaktan çıkıp topluma mal olma süreci başlar (Karaağaç, 2022: 272a). Deyimler, birbiriyle sıkı sıkıya kaynaşması ve bunun neticesi olarak bağımsız bir söze ayrılmaması özelliğiyle aslında gövde kelimelere benzemektedir. Deyimler, yapı bakımından tek tek ayrı kelimelerden oluşmalarına rağmen anlamlı parçalara ayrılmayan ve bir bütün olarak görev yapan söz öbekleridir (Karaağaç, 2022: 72a). Bu tanımlara ek olarak deyimler, az sözle çok şey anlatmaya yarayan hazır söz kalıplarıdır. Birden çok kelimedenden oluşsalar da tek kelime gibi işlev gören deyimler, çekime girerek cümlenin çeşitli öğelerini oluşturabilirler. Deyimin bunlardan başka özelliklerinden de bahsedilebilir; ancak burada deyim ön çıkan özelliklerine değinilmiştir.

Bu çalışmada Azerbaycan Türkçesi ile Van Küresin ağzında kullanılan ortak deyimler ele alınmıştır. Asıl konuya geçmeden önce, Azerbaycan Türkçesi, Küresinliler, Van Küresin ağzı hakkında ana hatlarıyla bilgi vermek yerinde olacaktır.

12. yüzyılın ikinci yarısı ve 13. yüzyılın ilk yarısında oluşmaya başlamış olan Batı Türkçesi, 13. yüzyılın ikinci yarısından itibaren metinlerle takip edilebilen ve bundan sonra günümüze kadar aralıksız bir şekilde gelebilen yazı dilidir. Bu yazı dili Türklüğün oldukça büyük ve verimli yazı dillerinden birisidir. Batı Türkçesi, saha bakımından zamanla ikiye ayrılmıştır. Bunlardan birisi Azeri ve Doğu sahasını içine alan doğu Oğuzcası; ikicisi Osmanlı sahasını kapsayan batı Oğuzcasıdır. Bu ikisi arasında başlarda ufak saha farkları dışında bir ayrılık görülmez; ancak 17. yüzyıldan sonra söz konusu saha farkları genişlemeye ve doğu ile batı Oğuzca dairelerini meydana getirmeye başlamıştır. Ancak buna rağmen bu iki daire arasında ayrı iki yazı dili meydana gelecek kadar fark yoktur ve her ikisi de Oğuz şivesine dayalı olan Azeri ve Osmanlı Türkçeleri, tek bir yazı dilinin kardeş iki dairesi sayılabilirler. Azeri ve Osmanlı Türkçelerinde var olan ve şivede kalan ayrılıkların sebebini ise doğu Oğuzcasına dışarıdan gelen diğer Türk şivelerinin, özellikle Kıpçak unsurlarının yaptığı etki ile İlhanlılardan kalan bazı Moğol izlerinde aramak gerekir (Ergin, 2012: 15).

Azerbaycan Türkçesi, Batı Türkçesinin doğu sahasında yer alan ağızlar topluluğu ve bu sahada gelişen yazı dilidir (Buran & Alkaya, 2007: 73-74). 13. yüzyıldan günümüze kadar kullanılan Batı Türkçesi zamanla Osmanlı Türkçesi ve Azerbaycan Türkçesi olarak iki ayrı kola ayrılmıştır. Bundan dolayı Azerbaycan Türkçesine Doğu Oğuzcası, Osmanlı Türkçesine ise Batı Oğuzcası denir. Azerbaycan Türkçesi dil sahası bakımından Doğu Anadolu, Güney Kafkasya ve Kafkas Azerbaycan'ı Kerkük ve Irak-Suriye Türkleri bölgelerini kapsamaktadır. 14. yüzyıldan itibaren aynı doğrultuda ilerleyen Azerbaycan Türkçesi, 1828'de Azerbaycan'ın ikiye ayrılmasıyla bu özelliğini kaybetmiştir. Bugün Güney Azerbaycan'da yazı dili Farsçadır; bu yüzden Azerbaycan Türkçesinin yazı dili merkezi

Kuzey Azerbaycan'dır. M. Şiraliyev, Azerbaycan edebî dilini; 1. Doğu Grubu ağızları. 2. Batı Grubu ağızları. 3. Kuzey grubu ağızları. 4. Güney grubu ağızları olmak üzere dört grupta ele almıştır (Buran & Alkaya, 2007: 73-74).

Küresinliler, bugün İran'ın kuzeyinde ve Van'da yaşayan bir Türk topluluğudur. Topluluk, İran'da Hoy kent merkezi ile Almalı köyü, Salmas (Şahpur) şehir merkezi ile Balav köyü, Urmiye şehir merkezi ve Çiçek, Aşağı Habeş, Yukarı Habeş, Hamamcılar, Hındıvan, Höder, İsdıran, Kangen, Kehriz, Kerkuj, Körpilan, Kuluncu, Meğın, Nazlı, Seramerik, Slav, Şekeryazı, Şireki, Şorik, Verdan Yesdikan, Var, Zeri ile Zeva köylerinde ikamet etmektedir (Levendoğlu, 2006: 176). Küresinliler Van'da ise, Van merkeze bağlı İskele, Yalı, Abdurrahmangazi, Şahbağı, İstasyon mahalleleri; merkez Bostaniçi, Erçek ve Güzelsu beldeleri ile Alaköy, Kasımoğlu, Karagündüz, Kıratlı, Yumrutepe, Yekebağ, Arıtoprak, Karakoç, Ortanca köyleri; Edremit'e bağlı Köprüler Köyü; Çaldıran'a bağlı Güngüren, Kilimli, Umuttepe köyleri; Gürpınar'a bağlı Elaçmaz; Özalp'a bağlı Aksoruç, Aşağı Akçağüller, Aşağı Tulgalı, Aşağı Yorganlı, Çırakköy, Çubuklu, Damlacık, Hacı Ali, Aşağı Balçıklı, Sağmal, Yavuzlar, Yukarı Tulgalı köyleri; Saray ve köyleri Bakışık, Beyarslan, Dolutaş, Örenburç, Sıyrımlı, ve Turanköy köylerinde (Bulak, 2015: 1) yaşamaktadırlar. Küresinliler, kendilerini Türk olarak tarif etmektedirler; ayrıca kendileri hakkında yöre halkı tarafından söylenen "Acem" tabirini şiddetle reddetmektedirler.

Küresin ve Küresinli kelimelerinin Kürt Hasanlar, Giresunlular, Sünnioğulları gibi kelimelerinden geldiğine dair ilmî değerden yoksun malumatlar söz konusudur; ancak Süleyman Eratalay, Horasan'dan Küresin'e Bir Sözcüğün Hikâyesi adlı makalesinde Küresin kelimesinin Horasan'dan; Küresinli kelimesininse Horasanlı kelimesinden geldiğini ilmî verilere dayanarak açıklamıştır (Eratalay, 2021: 611-627).

Azerbaycan Türkçesi sadece Azerbaycan ve İran'da değil; aynı zamanda Anadolu, Türkistan ve Ortadoğu'nun muhtelif sahalarındaki küçük topluluklarca da konuşulmaktadır. Anadolu'da özellikle Kars, Iğdır ve Van Gölü havzası ile Doğu Anadolu'nun bazı yerleşim yerleri Azerbaycan Türkçesinin etkili olduğu sahalardır (Bulak, 2016: 836).

Van Küresin ağzı, Küresinlilerin Van'a göç etmesinden sonra Türkiye Türkçesinin etki alanına girmiş, dolayısıyla Azerbaycan Türkçesi ağızları ile olan benzerlikleri gittikçe azalmaya yüz tutmuştur (Bulak, 2021: 1565). Buna rağmen aşağıda sadece bazıları yer alan ortak deyimlerde de görüleceği üzere Azerbaycan Türkçesi yazı dili ile Van Küresin ağzında hâlâ birçok yönden benzerlik söz konusudur.

Van ya da Van Küresin ağzının mensup olduğu Doğu grubu ağızları, doğu ve güneyde siyasi sınırların ötesinde Azerbaycan Türkçesi ile güney ve güneydoğu da Irak ve Türkmen ağızlarıyla birleşir (Karahana, 2022: 54). Van ağzı, söz konusu grubun içinde *Ağrı, Muş, Bitlis, Bingöl, Siirt, Diyarbakır, Mardin, Hakkâri, Urfa (Birecik, Halfeti hariç), Palu, Karakoçan (Elazığ)* ağızlarının yer aldığı I. grubu oluşturmaktadır (Karahana, 2022: 57). Şunu ifade etmek gerekir ki İran'da yaşayan Küresinlilerin dilinde, Van'daki Küresinlilerininkinden daha fazla Farsça ve Azerbaycan Türkçesi unsurları yer almaktadır. Bunda Van'daki Küresinlilerin dillerinin, Türkiye Türkçesi ve ağızlarından etkilenmesinin önemli bir payı söz konusudur.

Aşağıda Azerbaycan Türkçesi ile Van Küresin ağzında tespit edilen ortak deyimler ele alınmıştır. Azerbaycan Türkçesinde yer alan deyimler için genellikle Seyfettin Altaylı'nın Azerbaycan Türkçesi Deyimler Sözlüğü'nden, kısmen de Azərbaycan Dilinin İzahlı Lügəti'nden de istifade edilmiştir. Van Küresin ağzında yer alan deyimler ise mülakat ve sohbet yöntemiyle tespit edilmiştir. Söz konusu ortak deyimler genellikle TDK Türkçe Sözlük'te yer almayan deyimlerden oluşmaktadır. Böylece deyimlerde sadece Azerbaycan Türkçesi ile Van Küresin ağzı göz önünde bulundurulmuştur.

Azerbaycan Türkçesindeki deyim üstte, düz yazıyla; Van Küresin ağzındaki deyim ise onun altında ve italik yazıyla verilmiştir. Van Küresin ağzında toplamda 18 "kaynak kişiyle" görüşülmüştür. Bu 18 kişinin 8'i kadın, 10 tanesi erkek konuşmacılardan oluşmaktadır. "Kaynak kişi" kelime grubu, deyim sonunda "K" kısaltmasıyla belirtilmiştir. "Kaynak kişi"lerle ilgi detaylı bilgiler çalışmanın sonunda liste ile gösterilmiştir. Çalışmada deyimler alfabetik sıra gözetilerek verilmiştir. Azerbaycan Türkçesi ile Van Küresin ağzında yer alan ortak deyimlerden bazıları aşağıdaki gibidir:

Deyimler:

abırdan düşmæk: Rezil kepaze olmak, şahsiyetini, kişiliğini, saygısını kaybetmek, liyakatini yitirmek (Altaylı, 2005: 17b).

abırdan düşmaḥ (Ábirûyu düşmek) “Rezil kepaze olmak, şahsiyetini, kişiliğini, saygısını kaybetmek, liyakatini yitirmek”

Daha abırdan düşdüm neye yarar “Artık haysiyetim beş paralık oldu, neye yarar?” (K: 13).

Abır kelimesi DS’de; 1. *Namus, şeref, haysiyet.* 2. *Utanma, hicap, hayâ* 3. *Kılık kıyafet anlamlarıyla geçmektedir* (DS I, 2019: 22a).

abırdan salmaq: Rezil kepaze etmek, haysiyetini ayaklar altına almak (Altaylı, 2005: 17b).

abırdan salmaḥ (Ábirûydan düşürmek) “Rezil kepaze etmek, rezil rüsva etmek, haysiyetini ayaklar altına almak”

Bızı daha abırdan saldile, allah onnem canını alsın! “Artık bizi rezil rüsva ettiler, Allah onların canını alsın!” (K: 29).

abırı getmæk: bak. **abırdan düşmæk** (Altaylı, 2005: 17b).

abırı gètmaḥ (Ábirûyu gitmek) “*Haysiyeti, şerefi ayaklar altında kalmak, kimsenin yüzüne bakamayacak bir hâle gelmek*”

Abırım gètmişden sora dünya mein olse neyedê? “Yüzsuyum gittikten sonra dünya(lar) benim olsa neye yarar?” (K: 1).

abırını tökmek: Rezil kepaze etmek, haysiyetini ayaklar altına almak (Altaylı, 2005:17b).

abırını töyhmaḥ (Ábirûyunu dökmek) “*Rezil kepaze etmek, haysiyetini ayaklar altına almak*”

Abırımızı hammi töyhdız “Yüzsuyumuzu hep döktünüz” (K: 7).

abır qoymamaq: 1- Tahkir etmek, rezil etmek, ağır sözler söylemek. 2. Harap etmek, berbat etmek (Altaylı, 2005: 17a).

abır qoymemaḥ / biraḥamamaḥ (Ábiruy bırakmamak) “*Haysiyetini, şerefini, itibarını zedeleyecek sözler söyleyip birisini rezil rüsva etmek; yaptığı yanlış bir hareketle başkalarının başını önüne eğmek*”

Daha bizde heş abır qoydile be “Artık bize hiç yüzüsu mu bıraktın!” (K: 12).

Deyimin Azerbaycan Türkçesindeki ikinci anlamına VKA’da rastlanmaz; VKA’daki ikinci anlama da Azerbaycan Türkçesinde rastlanmaz; buna ek olarak VKA’da *abır biraḥmamaḥ* deyimine de rastlanmaktadır.

abırlı olmaq: Terbiyeli olmak, şerefli olmak, düzgün hareket etmek, ciddî olmak, medeni davranışlar sergilemek (Altaylı, 2005: 17b).

abırlı olmaḥ (Ábirüylü olmak) “*Yüzsuyuna, haysiyetine, şerefine, itibarına itina göstermek, bunları elde tutmaya dikkat edip rezil rüsva olmamaya çalışmak*”

Herḥın içinde bira abırlı ol ya! “Milletin içinde biraz terbiyeli ol ya!” (K: 5).

ac aparıp susuz gətirmæk: Kandırmak, aldatmak (Altaylı, 2005: 18a).

(adamı suye) aj aparıp / götürüp susuz getirmaḥ [(Adamı suya) aç götürüp susuz getirmek] “*Aldatmak, kandırmak, çok şeytanca düşüncelere, planlara sahip olmak, insanın aklına gelmeyecek hinlikler bilmek*”

Heè sen onu èle belesen; valla o adamı aj aperer susuz getirer! “Hey, sen onu öyle (masum mu) biliyorsun; valla (o,) adamı aç götürür (de) susuz getirir (hiç de öyle görüldüğü gibi masum değil!)” (K: 5).

ac aparıp susuz gətiren: Zeki insanlar için kullanılır (Altaylı, 2005: 18a).

aj aparıp / götürüp susuz getiran (Aç götürüp susuz getiren) “*Şeytanın aklına gelmeyecek şeyler yapan, hinlik yapan, cin fikirli, oldukça zeki*”

O ne aj aparın susuz getirandê! “O, ne aç götürüp (de) susuz getirendir (o!)” (K: 5).

acı acı ağlamak: Yanıklı yanıklı ağlamak, insanın içini sızlatarak ağlamak (Altaylı, 2005: 18b).
acı acı ağlamak (*Acı acı ağlamak*): “İç yakıcı, duygulandırıcı, içe işleyici bir hâlde ağlamak, gözyaşı dökmek”

Acı acı ağlamak; yanı ya bi yahınnine bi şê olit ya kıızı gelin gidit ya oğlu asgere gidit “Acı acı ağlamak; yanı (birisinin) ya bir yakınına bir şey olmuş ya kıızı gelin gitmiş ya oğlu askere gitmiş (diye ağlaması demek)” (K: 1).

acı danışmaq: İgneleyici sözler söylemek, kötü konuşmak (Altaylı, 2005: 18b).

acı (acı) danışmaq / konuşmaq (*[Acı (acı) acı konuşmak]*): “Kalp kırıcı, yürek parçalayıcı, kötü sözler söylemek”

Bıkkede acı konuşme! “Bu kadar acı konuşma!” (K: 28).

acığine ölemək (etmək): İnadına yapmak (Altaylı, 2005: 19a).

acığine /acığinnen etmək (*Acığından etmek*) “İnadına yapmak”

Valla men bını onun acığinnen edeyem diyiyih mesela “Mesela, ben bu işi onun inadına yapıyorum, deriz” (K: 3).

acından köpük qusmaq: Son derece fakir olmak, hiçbir şeyi olmamak (Altaylı, 2005: 19b).

ajden köpüyh kus- (*Açlıktan köpük kusmak*) “Yiyecek şey bulamayacak kadar fakir olmak, son derece açlık, fakirlik çekmek”

Odı ajden köpüyh kusëyem; mene diyi gët araba al “Açlıktan köpük kusuyorum; bana, git araba al, diyor!” (K: 5).

acından kırılmaq: Açlıktan ölmek (Altaylı, 2005: 19b).

ajden kırılmaq (*Açlıktan kırılmak*) “Çok acıkmak, açlıktan ölmek”

He ajden kırılmaq de diyiyih ajden ölmaq için “Evet, açlıktan ölmek için açlıktan kırılmak da diyoruz” (K: 14).

acından ölmek: 1- Son derece yoksul olmak, açlık çekmek, açlık çekerek ölmek. 2. açlıktan ölmek, son derece açlık hissetmek, yemek ihtiyacı olmak (Altaylı, 2005: 19b).

ajden ölmaq / gebermaq (*Açlıktan ölmek / gebermek*) “Son derece aç olmak, açlıktan baygınlık hissi oluşmak, çok acıkmak”

Sabahdendê hêş bi şê yememişem, ajden öldüm valla “Sabahtan beridir bir şey yememişim, açlıktan mahvoldum valla!” (K: 20).

acı söz danışmaq: Kötü sözler söylemek, onuruna dokunmak, gönlünü incitmek, kırmak (Altaylı, 2005: 18b).

acı söz konuşmaq / demaq / danışmaq (*Acı söz demek / konuşmak / söylemek*) “Kalp kırıcı, incitici sözler söylemek, karşıdaki insanı üzecek sözler sarf etmek”

Nëce içinnen gele bıkkede acı söz konuşësen? “Nasıl (da) içinden geliyor (da) acı söz konuşuyorsun?” (K: 29).

ac qarın: 1-Yoksul, fakir. 2- aç karına, boş mide (Altaylı, 2005: 18a).

aj qarın(nı) / qarını aj [*Aç karın(lı) / karını aç*] “Yoksul, fakir, elinde avucunda bir şey olmayan”
Köppunun qarını ajler; bızı de beyenmële! “Köpoğlunun açları; bizi de beğenmezler (bir de)!” (K:

5).

VKA’da Azerbaycan Türkçesindeki kullanımın aynısına rast gelindiği gibi, parantez içinde gösterilen şekil de kullanılmaktadır. Azerbaycan Türkçesindeki ikinci anlamaysa VKA’da denk gelen karşılık, *aj qarına* deyimidir.

ac qurd: Aç kurt, açgözlü, doymak bilmeyen, pisboğaz (Altaylı, 2005: 18b).

aj kurt (*Aç kurt*) “Açgözlü, doymaz, bir şeyi yemek için kurt gibi atılan, saldıran”
Eynı aj kurtder kımın nêce saldırele “Aynı aç kurtlar gibi nasıl (da) saldırıyorlar!” (K: 27).

aclıq görmək: Fakirlikle karşılaşmak (Altaylı, 2005: 19b).
ajlıh görmağ (*Açlık görmek*) “Yoksulluk, fakirlik yaşamak”
Hêş ajlıh görmemısız onunçın bêle konuşêsız “Hiç yoksulluk görmemişsiniz (ki) o yüzden böyle konuşuyorsunuz” (K: 5).

adam dâyer elâ çiy çiy yeyim: Görünüşü çok güzel olan şey, insanı cezbeden güzel yiyecek (Altaylı, 2005: 21b).

adam diyi êle çiy çiy yım (*Adam diyor öyle çiğ çiğ yiyeyim*) “Yiyecek (özellikle et vs.) çok güzel, temiz görümlü olmak; birisine aşırı derecede nefret beslemek”

Ete bahêsen diyisen men êle bıni çi çi yım “Ete bakıyorsun, âdeta ben bunu çiğ çiğ yiyeyim, diyorsun” (K: 1).

VKA’daki ikinci anlam Azerbaycan Türkçesinde bulunmamaktadır.

adam görmək: Adam görmek, bir iş yapmak için önceden birini ayarlamak, vasıta bulmak (Altaylı, 2005: 21b).

adam görmağ (*Adam görmek*) “Bir iş için özellikle yetkili, nüfuzlu ya da söz sahibi birisiyle görüşmek”

Sen gêt T’nen beraber o adamı görün; meım de selamımı diyın “Sen git T ile birlikte o adamı görün; benim de selamımı söyleyin” (K: 13).

adam kimi söz demək: Adam gibi laf konuşmak, insana yakışır laflar etmek (Altaylı, 2005: 21b).

adam kibi konuşmağ / danışmağ (*Adam gibi konuşmak*) “Edebiyle, efendiliğiyle, haddini bilerek söz söylemek”

Adam gıby konuşmağı öören; sora ge! “Adam gibi konuşmayı öğren sonra gel!” (K: 6).

adam ol! Adam ol! Adam gibi davran! (Altaylı, 2005: 22a).

adam ol! (*Adam ol!*) “Adam gibi davran, kendine gel!”

Adam ol bah; yohse men adam êtmesını bilerem! “Adam ol bak; yoksa ben adam etmesini bilirim!” (K: 26).

adamın ağzı açık qalmaq: Hayret ve şaşkınlık bildiren bir ifade (Altaylı, 2005: 22b).

adamın ağzı açılı kalmak (*Adamın ağzı açık kalmak*) “Özellikle beğeni karşısında hayran kalmak, şaşkınlık geçirmek”

Valla T’nin kıızı êle şêle diyi adamın ağzı açılı kalê “Valla T’ni kıızı öyle şeyler diyor ki insanın ağzı açık kalıyor” (K: 5).

addımını atmadan: Adımını atmadan, henüz başlamadan (Altaylı, 2005: 23b).

adım atmeden (*Adım atmadan*) “Henüz yeniyken, başlar başlamaz, adım atmadan”

Hele adım atmeden bahdım o geldê “Henüz oraya ulaşmışken baktım o geldi” (K: 25).

ağız ağza vermək: Ağız ağza vermek. 1- Beraberce, hep bir ağızdan konuşmak. 2- Tartışmak, münakaşa yapmak. 3- İki veya birden çok kişi bir köşede gizli gizli kimselere duyurmadan konuşmak (Altaylı, 2005: 29b).

ağız ağza vërmağ (*Ağız ağza vermek*) “Tartışmak, münakaşa etmek; toplumdun uzakta, gizlice, sessizce konuşmak”

Milletın içinde nedı kardaş vëritdile ağz ağze; ayıpdı ya “Nedir kardeşim, milletin içinde tartışıp konuşuyorlar; ayıptır ya!” (K: 5).

ağız ba ağız: Ağıza kadar dolu (Altaylı, 2005: 29b).

ağız ba ağız (*Ağız ba ağız*) “Taşacak kadar, ağıza kadar dolu”

Torbelei ağız ba ağız doldurdum valla “Torbaları (samanla) ağızına kadar doldurdum valla!” (K: 20).

ağzımı açma! Beni kötü konuşurma (Altaylı, 2005: 37b).

ağzımı aşme! (*Ağzımı açma!*) “Beni kötü konuşmak zorunda bırakma, küfür ettirme! vs. anlamlarda kullanılan bir tehdit ifadesi”

Ba meim ağzımı aşme ha! “Bak benim ağzımı açma ha!” (K: 1).

Allah bir söz bir: Verilen söz veya vaatten dönülmeyeceğini ifade için kullanılır (Altaylı, 2005: 45b).

söz bir Allah bir (*Söz bir Allah bir*) “Bu sözü inşallah yerine getireceğim, sözüm söz, verdiğim sözü yerine getireceğim”

Ba söz Allah bir sein paren aşıame elinde oleca “Bak söz bir Allah bir senin paran akşama elinde olacak” (K: 24).

Allah ağzından eşitsin: Allah ağzından duysun, keşke söylediğin gerçek olsa, Tanrı gerçekleştiresin (Altaylı, 2005: 47b).

Allah ağzından eşide / eşitsin (*Allah ağzından duysun*) “Dediğini Allah nasip etsin, gerçekleştiresin, keşke dediğin gibi olsa, dediğini Allah kabul etsin”

Vëy Allah ağzından eşitsin “Vay Allah senin dediğini bana nasip etsin!” (K: 7).

Allah’a tapşırdım: Seni Allah’a emanet ettim şeklinde bazen iyi dilek bazen de kızgınlıkla söylenen ve “Tanrı bu davranışının karşılığını versin, onun ilahî adaletine sığınıyorum” anlamına gelen bir ifade (Altaylı, 2005: 53a).

Allah’e tavşırdım / tavşırmışem (*Allah’a havale ettim / etmişim*) “Allah’a emanet ediyorum, Allah seni esirgesin; Allah bildiği gibi yapsın, yaptıklarını Allah’a bırakıyorum anlamlarında bir dua ve ilenme ifadesi”

Gët seni o Allah’e tavşırmışem! “Git, seni o Allah’a havale (emanet) etmişim (dua anlamında)” (K: 3). *Men Allah’e tavşırdım onu* “Ben, onu Allah’a havale ettim (ilenme)” (K: 7).

Allah’a tavşıрмаq: 1- Allah’a havale etmek (ilenme anlamında). 2- Allah’a emanet etmek (Altaylı, 2005: 53a).

Allah’a tavşıрмаq (*Allah’a havale etmek*) “Allah’a emanet etmek; Allah’a havale etmek”

Allah’a tavşıрмаq; yani diyisen Allah’e emanet êtdım seni “Allah’a tavşırmak; yani seni Allah’a emanet ettim, diyorsun” (K: 1).

Alla’a tevëkkül: Her şeyden ümidini kesip Tanrı’ya sığınan kimselerin kullandığı bir ifade (Altaylı, 2005: 53a).

Allah’e tevëkkül (*Allah’a tevekkül*) “İşimi Allah’a bıraktım, O’ndan medet umuyorum anlamında bir ifade”

Me elimnen gelanı yaptım; daha Allah’e tevëkkül “Ben elimden geleni yaptım; artık Allah’a tevekkül (K: 7). **Allah’dan utan!** Allah’tan utan, yaptığından dolayı utanmalısın, sıkılmalısın (Altaylı, 2005: 53b).

Allah’den utan! (*Allah’tan utan!*) “Allah’tan utan, hiç utanman, sıkılman yok mu anlamlarında bir eleştiri ve uyarı ifadesi”

Ula Allah’den utan ya heyasız! “Ulan Allah’tan utan ya hayasız!” (K: 3).

Allah’ı çağırmaq: Allah’tan yardım dilemek, Tanrı’nın adını anmak (Altaylı, 2005: 53b).

Allah’ı çağırmaq (*Allah’ı çağırmaq*) “Allah’tan yardım dilemek, medet ummak”

Sahibim yoğdı yanı Allah’ı çağırëyem yanı “Yani, sahibim yoktur, Allah’ı çağırıyorum” (K: 1).

Allah dadına (dadınıza) yetişsin: Tanrı yardımcınız olsun! Alkış ifadesi (Altaylı, 2005: 49a).

Allah / Rebbi dadan gelsi / yetişsin (Allah / Rab yardımına gelsin / yetişsin) “Allah sizin yardımcınız olsun”

Siz bireye geldiz meni sevindirdiz; Allah sizin dadize yetişsin inşallah “Siz buraya geldiniz beni sevindirdiniz; Allah sizin yardımcınız olsun inşallah!” (K: 30).

Allah dert vart verip derman verməsin: Allah dermansız derde düşürsün (Altaylı, 2005: 49a).

Allah dert vərsin derman vərmesin (Allah dert versin derman verməsin) “Dermansız derde tutulasın, dermanın bulunmasın”

Allah size dert vərsin derman vərmesin inşallah “Allah size dert versin (de) derman verməsin inşallah!” (K: 3).

Allah eləməsin: Allah göstərməsin, arzu edilməyən, istənməyən bir şeyin olmaması dileği ilə söylenir (Altaylı, 2005: 49a).

Allah ələməsin / ələmiyə (Allah etməsin) “İnşallah olmaz, dediğin şeyi Allah karşıma çıkartmasın, hiç istemem, arzu etmem onu anlamında temenni ifadesi”

Birden onnein gelini ole sein kızın; vıy Allah ələməsin de! “Ya senin kızın onların gelini olursa? Vay, Allah etməsin a!” (K: 7).

Allah eləsin (ki): Arzulanan bir işin olması dileği ilə söylenir, “inşallah olur, keşke olsa” (Altaylı, 2005: 49a).

Allah ələsin / əliyə / əde (Allah etsin / eyleye) “İnşallah olur, Allah nasip eder anlamlarında bir temenni ifadesi”

Allah əliyə meim elime düşə; ba me one ne edəyem! “Allah etsin (de) elime düşsün; gör ben ona ne yapıyorum!” (K: 20).

Allah evini yıxsın! Allah ocağını söndürsün! İlenme ifadesi (Altaylı, 2005: 49a).

Allah evini yıxsın! (Allah evini yıxsın!) “Allah evini başına yıxsın, ocağını söndürsün anlamında bir beddua ifadesi”

Kim meim arhamnen ifdıra atut Allah onun evini yıxsın! “Kim benim arkamdan konuşmuşsa Allah onun ocağını söndürsün!” (K: 3).

Allah xətirine: Allah aşkına, bir yalvarış, rica ifadesi (Altaylı, 2005: 50a).

(Vər) Allah hətirine [(Ver) Allah hatırına] “Allah için, Allah aşkına yapma, lütfən yapma anlamlarında bir rica ve yalvarma ifadesi”

Allah hətirine bu dilsiz ağızsız birağ qo gide “Allah hatırana bu dilsiz hayvanı bırak ki gitsin!” (K: 1).

Allah xeyirli eləsin: Allah mübarek etsin. 1- bir nişan takma olayı, yeni alınan bir şey için vs. söylenen “hayırlı olsun” anlamında tebrik veya kutlama ifadesi. 2- kabul edilməyən, benimsenməyən, onaylanmayan bir durumda alay ifadesi (Altaylı, 2005: 50b).

Allah hərlə ələsin / əliyə (Allah hayırlı eylesin) “Allah mübarek etsin; istənməyən, kabullenməyən bir şeye sahip olana sitem, biraz da alay yollu ‘Allah hayırlı etsin’ demekte kullanılan bir ifade”

K'nın kızı avukat olıt ha; ne diyağ Allah hərlə əliyə “K'nın kızı avukat olmuş ha; ne diyelim Allah hayırlı etsin” (K: 5).

Azərbaycan Türkçesindekiyle aynı şekil ve anlamın yanında; VKA'da söz konusu deyim başına sıklıkla *vər* emir ve rica ifadesinin getirildiğine de rastlanır.

Allah'ı verdi: Şansı yâver gitti (Altaylı, 2005: 53b).

Allah'ı vərđi (Allah'ı verdi) “Şansı, bahtı yaver gitti, işleri yolunda, yoluna girdi”

Əle sein Allah'ın vərđi, gət şükür ét! “Allah'ın sana öyle bir verdi (ki) git şükret!” (K: 28).

Allah'ın gici: Allah'ın serserisi, akılsızın biri (Altaylı, 2005: 53b).

Allah'ın gici (Allah'ın gici) “Ahmak, Allah'ın serseri kulu anlamlarında bir aşağılama ifadesi”

Ula be Allah'ın gici, gêt önde otu! “Ulan hey Allah'ın ahmak kulu, git önde otursana!” (K: 19).

Allah'ın rəhmətinə getmək: Allah'ın rahmetine kavuşmak (Altaylı, 2005: 54).

Allah'ın (Allah) rehmetinə gətmağ [Allah'ın (Allah) rahmetine gitmek] “Vəfat etmək, ölmək”
O çohden Allah'ın rehmetine gidit “O, uzun zaman oldu vefat edeli” (K: 18).

Allah'ın yazığı gələr: Çok zor ve zavallı duruma düşmüş kimseler için kullanılır (Altaylı, 2005: 54).

Allah'ın yazığı gelmağ (Allah'ın acıması gelmek) “Allah acımak, merhamet etmek”
Allah'ın yazığı geldə éle sem bize vèrdi “Allah acıdı da seni bize bağışladı” (K: 1).

Allah işinizi rast gətirsin: Allah işinizi rast getirsin, Allah işlerinizin yolunda gitmesi için yardım etsin şeklinde bir dilek (Altaylı, 2005: 50a).

Allah işizi (gücüzü) ras gətirsın [Allah işinizi (gücünüzü) rast getirsin] “Allah işlerinizde kolaylıklar versin, önünüzdeki engelleri kaldırsın, işlerinizi yoluna koysun anlamlarında bir ifade”
Di gidin hadi Allah işizi ras gətirsın “De haydi gidin, Allah işinizi rast getirsin!” (K: 25).

VKA'da söz konusu deyim, sıklıkla *gücünüzü* kelimesiyle beraber kullanılsa da o olmadan, tek başına kullanıldığı durumlara da bir hayli fazla rastlanmaktadır.

Allah köməyin (köməyiniz) olsun! Allah yardımcın olsun, çalışan veya zor durumda olan birine söylenen başarı dileği (Altaylı, 2005: 50a).

Allah (Rebbi) kömeyin olsun / ole [Allah (Rab) yardımcın olsun] “Allah yardımcın olsun, inşaallah her işin kazasız belasız olsun!”

Bi o meğkesi mene vèr, allah sein kömeyin olsun! “Hele o makası bana ver, Allah senin yardımcın olsun!” (K: 30).

Allah min bərəket versin! Allah bin bereket versin, şükür, teşekkür ifadesi (Altaylı, 2005: 50b).

Allah bin bereket vèrsın! (Allah bin bereket versin!) “Allah'a şükür, bereketli olsun anlamında bir minnettarlık, şükür ve teşekkür ifadesi”

Allah bin(lerce) bereket vèrsın “Allah bin bereket versin” (K: 1).

Allah muradını versin! Allah kısmet etsin! iyi dilek temennisi (Altaylı, 2005: 50b).

Allah muradın vèrsın / vère! (Allah muradını versin / vere!) “Allah ne istemişsen, neyi murat etmişsen nasip etsin anlamında bir temenni ifadesi”

Allah ne muradın vèrsın “Allah ne muradın varsa versin” (K: 3).

Söz konusu deyim, VKA'da, *Allah ne muradın varse vèrsın* şeklinde de sıklıkla kullanılmaktadır.

Allah ömrünü uzun eləsin! Allah ömürler versin, özellikle büyüklerin kendilerine edilen iyilik veya saygı karşılığında memnuniyetlerinin ifadesi olarak kendilerinden küçüklere söyledikleri iyi dilek temennisi (Altaylı, 2005: 51a).

Allah ömrün uzun èlesin / ètsın (Allah ömrünü uzun eylesin / etsin) “Genelde yaşça büyük kimselerin, herhangi bir iyilik karşısında kendilerinden küçüklere söylediği uzun ömürler yaşa anlamında bir ifade”

Allah sein ömrün uzun ètsın H! “Allah senin ömrünü uzun etsin H!” (K: 30).

VKA'da bu kullanımın yanı sıra *Allah uzun ömürler vèrsın* deyimini de kullanılmaktadır.

Allah saxlasın: Allah korusun 1- birisi için sağlıklı bir hayat ve uzun ömür arzusu, bir dilek. 2-es. Müslüman olmayanlarla, -genelde Ermenilerle- selamlaşma ifadesi (Altaylı, 2005: 51a/b).

Allah (sene / size) saħlesın [Allah (sana / size) saklasın] “Allah bağışlasın, korusun vs. anlamlarda kullanılan bir dua”

7). *Allah üşahleın sene saħliye inşallah* “Allah çocuklarını sana saklasın (bağışlasın) inşallah!” (K: 7).

Allah salamatlıq versin: Allah sağlık versin, canınız sağ olsun (Altaylı, 2005: 51b).
Allah selametdiħ vėrsın (*Allah selametlik versin*) “*Allah sıhhat, afiyet, huzur vs. versin*”
Allah sene selametdiħ vėrsın ana! “Allah sana afiyet, sağlık versin ana!” (K: 24).

Allah səbir versin: Allah sabır versin (Altaylı, 2005: 51b).
Allah sebir vėrsın (*Allah sabır versin*) “*Herhangi bir olumsuz, kötü bir durumda birisine Allah sabrını artırsın, sabırlı olmanı nasip etsin anlamında bir dua*”
Allah sene sebir vėrsın “Allah sana sabır versin” (K: 7).

Allah uzağ eləsin: Allah göstermesin, Tanrı esirgesin (Altaylı, 2005: 52a).
Allah (...den / ...nen) uzağ əliye / ətın [*Allah (...dAn) uzak eylesin / etsin*] “*Allah göstermesin, uzak etsin anlamında bir temenni, dua ifadesi*”
Allah cannen uzađ əlesin; mal ođkede önemni deyil “Allah candan uzak etsin; mal o kadar önemli değil” (K: 7).

Allahü ekber! Allahu ekber! Herhangi bir iş ve olay karşısında memnuniyetsizlik, gazap ve hiddet bildirir (Altaylı, 2005: 54a).
Allahu ekber! (*Allahuekber!*) “*Ya sabır, tahammül ver Allah’ım anlamlarında, özellikle öfkelenildiği zaman kullanılan bir ifade*”
Allahu ekber, ya sabır Alalh’ım! “Allahuekber, ya sabır Allah’ım!” (K: 5).

Allah üzümə baxdı: Allah beni korudu (Altaylı, 2005:52a)
Allah ...nın üzüne baxdı (*Allah ...nın yüzüne baktı*) “*Allah ...ya acıdı, onun hatırına korudu, merhamet etti*”
Allah əle baxdı bu balaleın üzüne menı qorıdı “Allah, bu yavruların hatırına beni korudu” (K: 1).

Allah üzünü ađ eləsin! Güzel davranışlar sergileyerek sevgi uyandıran küçüklere büyüklerin söylediği bir alkış (Altaylı, 2005: 52a).
Allah üzün ađ əlesın / ətın! (*Allah yüzünü ak eylesin / etsin*) “*Allah yüzünü kara çıkarmasın, işin rast gitsin anlamında bir dua*”
T, Allah sein üzün ađ əlesın, bi gətmeden mene bu sobeyı de qaldır “T, Allah senin yüzünü ak etsi, hele gitmeden bu sobayı da benim içi kaldır” (K: 7).

Allah üzünü qara eləsin: Memnuniyetsizlik ve ilenme ifadesi (Altaylı, 2005: 52a).
Allah üzün qere əlesın / ətın (*Allah yüzünü kara eylesin / etsin!*) “*Bahtı, şans yaver gitmesin vs. anlamlarda kullanılan bir beddua ifadesi*”
Yanı görə ne işi yapememişen, becerememişen o de diyi Allah sein üzün qere əlesın “Yani, bakalım ne işi yapamamışsın, becerememişsin, karşıdaki de Allah yüzünü kara eylesin, der” (K: 1).

Allah vurup: Zayıf, özürlü, sakat kimseler için kullanılan bir acıma ifadesi (Altaylı, 2005: 52b).
Allah vurup(di) [*Allah vurmuş(tur)*] “*Aciz, zayıf, belasını bulmuş, acınası bir durumda olan kimselere karşı söylenen acıma ve başkalarının da acımasını sağlamak için kullanılan ifade*”
Se Allah’an qarışme bine; zatan Allah vurup “Allah’ını seversen buna karışma; zaten belasını bulmuş!” (K: 23).

boğazı gəlmək: Boğaz mukozaları şişmek, iltihaplanmak (Altaylı, 2005: 124a).
boğazı / boğazlei gelmaħ (*Boğazı / boğazları gelmek*) “*Bademcikleri şişmek*”
İnankı üşütdım; boğazım gelit “Herhâlde üşüttüm; bademciklerim şişmiş” (K: 1).

börkün ananın qoltuğunda qalsın! Ölesin! Geberesin! (Altaylı, 2005: 130b).

börkün anan koltuğında kalsın / kale! (Börkün anan koltuğunda kalsın / kala!) “Anan ölsün, sahipsiz kalasın, yetim kalasın!”

Börkün anan koltuğında kalsın; yanı anan öle sahapsız kalesen “Börkün anan koltuğunda kalsın; yanı anan ölsün sahipsiz kalasın” (K: 1).

çöpe işiyən: Köpek, bir hakaret ifadesi (Altaylı, 2005: 158b).

çöpe işiyan (Çöpe işeyen) “Pislik, murdar vs. gibi bir tür hakaret ifadesi”

Mesela birine hursın yığılande diyi köpponun çöpe işiyane! “Mesela birisine öfkelenildiğin zaman, köpoğlunun çöpe işeyeni, derler” (K: 5).

çörəyi dizinin üstə (üstündə): Nankör, yapılan iyiliği hemen unutan adamlar için söylenir (Altaylı, 2005: 159).

eymeyi dizinin usde (usdunde) [Ekmeği dizinin üste (üstünde)] “Nerde sabah orada akşam tavrında olan; nankör, yapılan iyiliği çabuk unutan kimse”

Èle eyhmeyi dizinin usdundedè ha “Ekmeği dizinin üstündedir ha!” (K: 3).

Burada, söz konusu deyimde Azerbaycan Türkçesindeki çöreğin yerini VKA’da eyhmayh (ekmek) almıştır. Bu duruma diğer birçok deyimde de rastlanmaktadır (bkz. Altaylı, 2005: Azerbaycan Türkçesi Deyimler Sözlüğü).

VKA’da aynı deyimle, biraz daha farklı bir anlamla karşılaşılmaktadır.

çulunu sudan çıxarabilmek (çıxarmaq): 1- Zar zor geçinmek. 2- zor bir anda işin içinden güçlükle sıyrılmak (Altaylı, 2005: 159b).

çülünə suden çıharmah (Çulunu sudan çıkarmak) “Bir işten zar zor kurtulmak, yakasını kurtarmak, kendisini tehlikeli durumdan kurtarmak”

Ancah çülümi suden çıharmışem, hêş dinme! “Kendimi ancak (o tehlikeli işten) kurtarmışım, hiç sesini çıkarma!” (K: 5).

Azerbaycan Türkçesinde görülen 1. anlam VKA’da görülmez; 2. anlama rastlanır.

dala baxmadan: Geri dönüp bakmadan, aceleyle, süratle (Altaylı, 2005: 164a).

daline / dalisine bahmeden (Arkasına bakmadan) “Arkasına bile bakmaya zaman bulamadan kaçmak, hemen bir yerden uzaklaşmak”

Diyesen it kavalède, daline bahmeden kaçèdı “Sanki köpek kovalıyordu, arkasına (dahi) bakmadan kaçıyordu” (K: 16).

dal dala vermək: Sirt sırta vermek, birbirine yardımcı olmak, yardım etmek, iş birliği yapmak (Altaylı, 2005: 164a).

dal dale vèrmah (Sirt sırta vermek) “Yardımlaşmak, birbirine yardım etmek”

Dal dale vèrdih valla iki sahatde duvarı hördih “Sirt sırta verdik valla, iki saatte duvarı ördük” (K: 5).

dil açmaq: 1- Konuşmak, konuşmaya başlamak, derdini söylemek. 2- kelimeleri tek tek söylemeğe başlamak(çocuklar), konuşmaya başlamak. 3. yalvarmak, rica etmek (Altaylı, 2005: 181a).

dil aşmah (Dil açmak) “(Çocuklar) yavaş yavaş konuşmaya başlamak, kelimeleri çıkarmaya başlamak”

S’nin oğlı, yèni dil açıt; her kelmeyi yanniş diyi “S’nin oğlu, yeni dil açmış; her kelimeyi yanlış telaffuz ediyor” (K: 29).

Azerbaycan Türkçesindeki söz konusu deyimün üçüncü anlamı için VKA’da ağız açmah (ağız açmak) deyimini kullanılmaktadır.

dilbir eləmək (etmək, olmaq): Anlaşmak, mutabakata varmak, sözü lafı bir olmak, hemfikir olmak (Altaylı, 2005: 182a).

dilbir étmağ / élemağ (Dil birliği etmek) “Konuşup anlaşmak, söz birliği etmek, mutabık olmak, sözü lafı bir olmak, aynı fikirde olmak”

H'ne C odê dilbir éliyüdüle ba; hêş menü adam yêrine koyêle! “H ile C işte söz birliği etmişler bak; artık hiç beni insan yerine bırakırlar mı!” (K: 1).

dildən salmaq: Çok yormak, takatini kesmek, usandırmak (Altaylı, 2005: 182b).

dilden salmağ (Dilden düşürmek) “Çok yormak, çalıştırarak, çok konuşarak vs. şekillerde birisini takatsiz bırakmak”

Vey ya sabahdendî daha menü dilden saldın ya! “Eyvah ya, sabahtan beri artık beni çok yordun ya!” (K: 5).

elə bilmek: Zannetmek, ümit etmek, sanmak (Altaylı, 2005: 206a).

ële bilmağ (Öyle bilmek) “Sanmak, zannetmek, var saymak”

Èle bil ne men seni görmüşem ne sen mene “Var say ki ne ben seni görmüşüm ne de sen beni (görmüşün)” (K: 2).

elə bir o qalmışdı: Yersiz bir teklif edildiği, bir iş yapıldığı, istenmeyen birinin görüldüğü vs. anında kullanılan ve memnuniyetsizliği bildiren bir ifade (Altaylı, 2005: 206a).

ële bi o kalmışdı (Öyle bir o kalmıştı) “İstenilmeyen şeyi teklif edildiğinde kullanılan ve ‘asla, eksik olsun, sakın teklif dahi etme’ vs. anlamlarda kullanılan bir reddetme ve tehdit ifadesi”

Ne diyisen, H'nün kıızı çoğ aqkılıdı alağ sene? He ële bi kalmışdı ha! “Ne dersin H'nün kıızı çok akıllıdır, sana alalım mı? Bir o kalmıştı ha (asla istemem!)” (K: 1-20).

elə bil qurbağa gölünə daş atdılar: Gürültülü yerde aniden sessizlik oluşunca söylenen bir ifade (Altaylı, 2005: 205a).

diyesen (göra) gulbağanın göleyine daş attile (Sanki kurbağanın göleğine taş attılar) “Çok kalabalık, gürültülü bir ortam, aniden sakinliğe, sessizliğe bürünmek”

Külbaş, diyesen göra kulbağanın göleyine daş attile “Zavallım, sanki kurbağanın göleğine taş attılar (aniden sessizlik oldu!)” (K: 5).

Azerbaycan Türkçesinde görülen ve sıklıkla karşılaşılan bu *elə bil* kelime grubu, *sanki, sanırsın ki* anlamlarındadır ve VKA'da yine sıklıkla kullanılan *diyesen (göra)* “sanki, sanırsın ki” aynı anlama sahiptir. VKA'da *diyesen (göra)* kadar olmasa da *ële bil* de kullanılmaktadır.

ilana ağı vèrmək: El altından, gizlice tahrik etmek, kızıştırmak, gizlice kafasını çelmek, öğretmek (Altaylı, 2005: 301a).

ilane zehir vèrmağ (Yılana zehir vermek) “Gizlice, sinsice işler çevirmek, dümen çevirmek, belli etmeden muzır, şeytanca işler yapmak, başkasının kafasına girmek”

Hèè hê sen bilmêsen o nêce ilane zehir vèrandî “Hey hey, sen bilmiyorsun o, ne şeytanca işler yapan birisidir!” (K: 10).

Azerbaycan Türkçesinde *ağı* olan kelime, VKA'da *zehir* şeklinde kullanılmıştır; deyimler aynı anlamdadır.

imani kâmil olmaq: 1- İmanı itikadı, akidesi sağlam olmak, bütün olmak. 2- maksadına, gayesine ulaşarak rahatlamak (Altaylı, 2005: 302b).

imani kâmil olmağ / imanını kâmil étmağ / élemağ (İmanı kâmil olmak / imanını kâmil etmek) “Arzusuna, emeline kavuşup rahat etmek, içi rahatlamak”

Toye de gétđi, imanı kâmil oldı “Düğüne de gitti; amacına ulaşip rahatladı” (K: 7).

Söz konusu deyim Azerbaycan Türkçesindeki ilk anlamı, VKA'da görülmez; ikinci anlamıysa sıklıkla görülür.

it ayağı yemiş kimi gèzmək: Ayağı yanmış gibi dolaşmak, çok dolaşip yorulmak (Altaylı, 2005: 315b).

it eyağı yemiş gibi gezmaḥ (İt ayağı yemiş gibi gezmek) “Sürekli, durmaksızın etrafta dolaşıp durmak”

Ne it eyağı yemiş gibi gezesen ula, bi ott! “Ne it ayağı yemiş gibi geziyorsun ulan, biraz otursana!” (K: 5).

it kimi tutmaq: Saldırgan olmak, asabî olmak (Altaylı, 2005: 316b).

it gibi / kımın tutmaḥ (İt gibi tutmak) “Karşısındaki kırıncı şekilde saldırganca davranmak, konuşmak, asabi davranmak”

Konuşmağa gele be, adamı it kımın tuté! “Konuşmaya geliyor mu e, insanı köpek gibi ısırıyor (âdeta)” (K: 20).

qıdd vermək: Üstün tutmak, üstün kabul etmek (Aşaylı, 2005: 368a).

ḳet vərmaḥ (Kat vermek) “Birisini bir konuda haklı bulup ona destek vermek, onu üstün kabul etmek”

Ya sen de bine ḳet vərme ḳardaşım! “Ya sen de buna hak verme kardeşim!” (K: 5).

qulağına sırğa etmək (eləmək): Kulağına küpe etmek, hiç unutmamak (Altaylı, 2005: 378b).

ḳulağına sırge étmaḥ / élemaḥ (Kulağına küpe etmek / eylemek) “Kulağına küpe etmek, bir olaydan ders çıkarıp onu hafızasına yerleştirmek”

Gördün geçən sene ne oldi? Éle onnei ḳulağan sırge éle, bızı rezil etmeyin “Geçen sene ne olduğunu gördün mü? İşte onları kulağına küpe et, bizi rezil rüsva etmeyin!” (K: 1).

qulağı getmək: Ses ve gürültüden rahatsız olmak, bıkmak, yorulmak (Altaylı, 2005: 378a-87a).

ḳulağı gétmaḥ (Kulağı gitmek) “Aşırı gürültüden dolayı rahatsız olmak, kulakları ağrıyacak kadar gürültüye maruz kalmak”

Ula bi susun ya, valla ḳulağım gétidi ya! “Ulan bir susun ya, valla kulağım gitti ya!” (K: 11).

qulağına sırğa olmaq: Kulağına küpe olmak, tecrübe kazanmak, denemeden geçmek, bir tecrübe neticesi başına gelenlerden dolayı daha dikkatli olmak, başına gelenler aklından çıkmamak, uyanık olmak (Altaylı, 2005: 378b).

ḳulağına sırge olmaḥ (Kulağına küpe olmak) “Yaşananlardan ders çıkarmak, ibret almak, bir daha aynı hataları işlemeyecek hâle gelmek”

ḳulağan sırge olmedı; yanı hele aḳkılledenmedın diyisen birine “Kulağına küpe olmadı; yani birisine, hâlâ akıllanmadın, diyorsun” (K: 3).

qulağını aparmaq: Çok konuşarak veya yüksek sesle rahatsız etmek (Altaylı, 2005: 379a).

ḳulağını aparmaḥ (Kulağını götürmek) “Çok sesli, gürültülü ortamda kulakları ağrıyacak kadar ağırlaşmak, rahatsızlık duymak”

Ula veh ya ḳulağımı apardın ya, bi hüş ya! “Ulan vay ya, kulağımı sağır ettin, bir sus ya!” (K: 21).

mirasa qalmış! Beddua, kargıma ifadesi (Altaylı, 2005: 404a).

mirate ḳalmış / ḳalesen / ḳalsın / ḳale (Mirata kalmış / kalasın / kalsın / kala) “Sahibin ölsün, sahipsiz kalsın, sahibin / sahibi yok olsun!”

Bu mirate ḳalmış de meim başıme bela oldı! “Bu sahibi ölesi (hayvan da) benim başıma bela oldu!” (K: 1).

Azerbaycan Türkçesinde *mirasa* şeklindeki kullanım, VKA’da *mirate* şeklinde geçmektedir.

namərde möhtaç ətmət (eləmək): Namerde muhtaç etmek, güvenilmeyecek kimselere el açmaya mecbur olmak (Altaylı, 2005: 413a).

namerde möhtac / muhtaç étmaḥ / élemaḥ (Namerde muhtaç etmek) “Güvenilmeyecek, kötü vs. birisine el açmak zorunda kalmak”

Allah bızı var ya namerde möhtac élemesın “Allah, bizi var ya, namerde muhtaç etmesin inşallah” (K: 16).

nefes almağa qoy mamaq: Fırsat vermemek, dinlenmesine müsaade etmemek (Altaylı, 2005: 416b).

nefes almağa qoy mamaq (Nefes almaya bırakmamak) “Durup dinlenmesine müsaade etmemek, fırsat tanımamak”

Valla onner éle zalımdıle var ya; qoymezle adam nefes ale! “Valla onlar öyle zalimdirler ki; bırakmazlar insan soluklansın!” (K: 3).

naxıra getmək: Nahır çobanlığı yapmak, sığır sürüsü gütmek (Altaylı, 2005: 412b).

nehıre gétmağ (Nahıra gitmek) “Çoban ya da başka birisi sığır sürüsünü gütmek, gütmek üzere sığır sürüsünün peşinden gitmek”

Bilmésen E nérde? -Valla inankı nehıre gidit, bi sor gine evden “E’nin nerede olduğunu biliyor musun? -Valla herhalde sığır sürüsü gütmeye gitmiş, bir sor yine de evden” (K: 13-5).

par par parıldamaq: Gözleri kamaştırarak derecede parlamak, ışık saçmak (Altaylı, 2005: 441b).

par par parıldemağ (Par par parlamak) “Göz kamaştırarak bir parlaklığa sahip olmak, ışık saçmak”

Par par parlemağ; yanı bi şe çoğ güzel, ışıklı olande diyiyiğ par par parıldé ya de parlé de diyiyiğ “Par par parlamak; yani bir şey çok güzel olduğunda, ışıklı olduğu zaman par par parılıyor deriz ya da parlıyor deriz” (K: 1).

pusuda dayanmaq (durmaq): Saklanarak bir kimseyi veya avı beklemek, pusuda beklemek, pusuya yatmak (Altaylı, 2005: 447b). Gizlenip adamı və ya ovu (avı) güdmək (beklemek); pusmaq, gözləmək; marığa durmaq (ADİL, 2006: 628b).

pusuda durmağ (Pusuda durmak) “Pusuda beklemek, bir av veya başka bir amaç uğruna sinsice beklemek”

Ba néce pusude durutdı mırdar! “Bak nasıl (da) pusuda bekliyor murdar!” (K: 20).

şitil əkmək: 1- Fide ekmek, fide dikmek. 2- budamak (Altaylı, 2005: 492a).

şitil ~ şitil eyhmağ (Fide ekmek) “Tohumdan yetiştirilip başka yere sebze dikmek”

Götürım bu domatéslei şitil edım özıme “Bu domatesleri götürüp kendim için dikeyim” (K: 27).

taqətden salmaq: Takatini kesmek, gücünü kaybetmesine sebep olmak (Altaylı, 2005: 494b).

teketden salmağ (Takatten salmak) “Çok çalıştırmak vs.den dolayı birisini hâlsiz bırakmak, gücünü kaybettirmek, iş yapamayacak kadar yormak”

Zalımın oğlı daha bızı teketden saldı ya! “Zalimin oğlu, artık bizi takatten kesti ya!” (K: 20).

tele qurmaq: Tuzak kurmak, bir kimseyi aldatmak için tedbir almak (Altaylı, 2005: 500a).

tele qurmağ (Tuzak kurmak) “Özellikle kuş cinsinden hayvanları yakalamak için tuzak kurmak, tuzak kurmak, birisini aldatmak için plan yapmak”

Bağherdın kış olande tele kırerdiğ kuşlei tuterdiğ “(Bir de) bakardın (ki) kış olduğu zaman tuzak kurar, kuşları yakalardık” (K: 25).

Tele kelimesine DS’de de “Hayvanlar için kurulan tuzak” anlamıyla ve Iğdır tanığıyla rastlanmaktadır; burada Van da söz konusu deyimde de görüldüğü üzere DS’de tanık olarak gösterilebilir.

tepike atmaq: 1- Tekme atmak, çifte savurmak. 2- bir şeyi beğenmemek, istememek (Altaylı, 501b).

teppiğh atmağ (Tekme atmak) “Tekme atmak, çifte atmak, tekmeyle vurmak; bir eşya vs.ye reddettiğini ifade etmek için tekme atmak”

Bızım bızav adame teppiy atè; özan dıkkat èle “Bizim buzağı, insana çifte atıyor; kendine dikkat et!” (K: 37).

terif etmek: Övmek, methetmek (Altaylı, 2005: 502b).

terif / terifini ètmaḥ (*Tarifini etmek*) “Övmek, methetmek”

Nèce oturdı arabasını terif ètdi ta biz gelanecce; be dène başı götü bi tøkılmış arabadı da “Nasıl (ki) oturdu (oturalı) arabasını övdü ta biz gelene kadar; e söyle (ki) topu topu kırık dökük bir arabadır ha!” (K: 5).

tükləri (tükü) biz biz (dik dik) durmaq: (Qabarmaq, qalḥmaq, olmaq) tüyleri diken diken olmak. 1- son derece korkmak, korkudan, heyecandan, ürpermeden dolayı tüyleri diken diken olmak. 2- üşümeden dolayı tüyleri kabarmak (Altaylı, 2005: 510b).

tüylei biz biz olmaḥ (*Tüyleri diken diken olmak*) “Korku, ürküntü, panik vs. durumlardan dolayı çok korkup tüyleri diken diken olmak; aşırı üşümekten dolayı tüyleri dikleşmek”

Sen o ilanı göreydin; valla adamın tüylei biz biz olèdi “Sen o yılanı görseydin; valla insanın tüyleri diken diken oluyordu (korkudan)” (K: 5).

ürəyi bulanmaq (bulaşmaq): Midesi bulanmak. 1- yüreği kabarmak, kusmak ihtiyacı hissetmek. 2- nefret hissetmek, nefret duymak (Altaylı, 2005: 519a).

üreye ~ üreyi / yüreyi bulanmaḥ (*Yüreği bulanmak*) “Midesi bulanmak”

He (y)ürey bulanmaḥ, midesi bulanmaḥdı; yüreyim qarışè de diyiyiḥ “Evet, yüreği bulanmak midesi bulanmaktır; yüreğim karışıyor da deriz” (K: 14).

üst başını batırmaq: Üzerini kirletmek (Altaylı, 2005: 526b).

us ~ usd ~ üs başını batırmaḥ (*Üst başını batırmak*) “Üzerini, elbiselerini kirletmek, berbat etmek”

Èle bi yağmır yağdı var ya us başımızı hammu batırdı “Öyle bir yağmur yağdı ki üst başımızı berbat etti” (K: 15).

ütü çəkmək: Ütü yapmak, kızgın ütü ile kırışıkları gidermek (Altaylı, 2005: 529a).

ütü çeyhmaḥ (*Ütü çekmek*) “Ütü yapmak, elbiselerin kırışıklıklarını kızgın ütü ile düzeltmek”

Sene zəhmet bine bi ütü çeyh ya “Sana zahmet, şuna bir ütü yap” (K: 1).

VKA’da *ütü çeyhmaḥ* deyimini yanı sıra *ütü vurmaḥ* deyimine de rastlanmaktadır; o da aynı anlama sahiptir.

üz almaq: İplikle yüzdeki tüyleri temizlemek (Altaylı, 2005: 529a).

üz almaḥ (*Yüz almak*) “İplikle yüzdeki tüyleri almak”

Üz almaḥ; yanı qarıler gide üz alè “Yüz almak; yani kadınlar gidiyor yüzlerindeki tüyleri alıyorlar” (K: 1-14).

üzündən gəlməmək: Utandığınan, sıkıldığınan, hicap duyduğundan dolayı, bir şeyi söyleyememek, bir işi yapamamak (Altaylı, 2005: 533b).

üzünnen gəlməmaḥ (*Yüzünden gelmemek*) “Bir şeyi utandığı, çekindiği, sıkıldığı için söyleyememek ya da yapamamak”

Hèş üzünnen gèler be onnen bi şey isdiyim “Hiç ondan bir şey istemek için bu sıkıntımı yenebilir miyim?” (K: 1).

üzün gülsün! Yüzün gülsün! 1- Sevincini bölüşen kimselere aynı sevinci duyması için söylenen bir ifade. 2- “Hep mutlu ve sevinçli olunuz” anlamında bir alkış (Altaylı, 2005: 533a).

üzün gülsün / güle (*Yüzün gülsün / güle*) “Hep mutlu ol, güzellikler seninle olsun vs. anlamlarda kullanılan bir iyi dilek ifadesi”

Biri sene hoş bi şe diyande mesela sen de one diyisen vıy üzün güle inşallah “Birisine sana hoş bir şey dediğinde sen de vay yüzün gülsün inşallah, dersin” (K: 1).

yandıq vermək: Kızdırmak, kıskandırmak, sinirlendirmek (Altaylı, 2005: 548a).

yandıh vèrmaḥ (Yandık vermek) “İnadına bir şey yapmak, kızdırmak, sinirlendirmek, kıskandırmak”

Ba ba mene de yandıh vère ha köpeyin üşağı! “Bak bak beni de kıskandırıyor ha köpeğin oğlu!” (K: 23).

yaxşı eləmişəm! Karşıdakini terslemek için “iyi etmişim! iyi ettim! Keyfim öyle istedi” anlamında verilen cevap (Altaylı, 2005: 545a).

yahçı ~ yahçè elemişem / etmişem! (İyi yapmışım!) “Yaptığı şey doğru olsun yanlış olsun karşıdakini kızdırmak ve onun inadına olarak “iyi ki öyle yaptım, iyi oldu, iyi ettim” anlamlarında bir kızgınlık ve tepki ifadesi”

Ula yahçı eledım; gine de yaperem ha! “Ulan iyi yapmışım; gene (olsa) de yaparım ha!” (K: 27).

yaşı keçmək (ötmək) Herhangi bir yaş sınırını geçmek (Altaylı, 2005: 551a).

yaşı gəşmaḥ (Yaşı geçmek) “Belli bir yaşa gelmek, yaş sınırını aşmak, özellikle evlenecek yaşı geçmek”

Be daha yaşı gəşdı ne zaman evlendiresiz M’yi? “E artık evlenecek yaşı geçti, ne zaman M’yi evlendireceksiniz?” (K: 23).

yaş tökmək: Ağlamak, acı acı, yanıklı yanıklı ağlamak (Altaylı, 2005: 551a).

yaş töymaḥ (Yaş dökmek) “Ağlamak, gözyaşı dökmek”

Gine oḳkede yaş tökit valla “Yine o kadar ağlamış valla (ki)...” (K: 1).

yəməkdən kəsilmək: Yemek içmekten kesilmek, herhangi bir sebepten dolayı yemek yiyemez olmak (Altaylı, 2005: 534b).

yəməhdən kesilməḥ (Yemekten kesilmek) “Herhangi bir hastalık, sıkıntı ya da başka sebepten dolayı bir şey yiyip içememek”

Valla əle kaş gündü yəməhdən de kesilit “Valla (babam) öyle kaç gündür artık bir şey yiyip içemez oldu” (K: 5).

yərbəyəər etmək (eləmək): Yerli yerine koymak. 1- her şeyi kendi yerini yerleştirmek, düzenlemek, düzenli bir şekilde toplamak. 2- rahatlamak, yerleştirmek (Altaylı, 2005: 556a).

yərbeyer etməḥ / eleməḥ (Yer be yer etmek / eylemek) “Her şeyi derleyip toparlamak, düzenlemek, yerli yerine koymak”

Valla men gelene kede F, evi ele yərbeyer etmişdi, Allah onun üzünü güldürsün inşallah! “Valla ben gelene kadar F, evi bir güzel düzenlemişti; Allah onun yüzünü güldürsün inşallah” (K: 1).

yərə çırpmaq: Yere çalmak, yere vurmak, kaldırıp yere çalmak (Altaylı, 2005: 556b).

yere çırpmaḥ (Yere çırpmaq) “Yere çalmak, hızlıca yere vurmak, kaldırıp yere çalmak”

Valla gelım oreye seni çırpıcam yère! “Valla oraya gelirim seni yere çalarım!” (K: 5).

yeri düşəndə (gələndə): Yeri geldiğinde, zamanında, zamanı, yeri gelince (Altaylı, 2005: 557a).

yəri gelənde (Yeri geldiğinde) “Zamanı gelince, icap ettiği zaman”

Yəri gelənde men sene yardım edecam yəri gelənde sen mene yardım edesen, be bu bələdi “Yeri geldiğinde ben sana yardım edeceğim yeri geldiğinde sen bana yardım edeceksin; e bu (iş) böyledir” (K: 26).

yerlə bir olmaq: Yerle bir olmak, mahvolmak (Altaylı, 2005: 559b).

yərnen / yerle bi olmaḥ (Yerle bir olmak) “Yerle yeksan olmak, eski hâlimden eser kalmayacak kadar hasar görmek, mahvolmak”

Nece deprem vurdu bizim peye meye hammi yèrnen bi oldı “Deprem nasıl vurdu, bizim ahır mahır hepsi yerle bir oldu” (K: 27).

yıxılan evin dirəyi: Çok becerikli,, liyakatli, kudretli, akıllı ve cesur kimseler için kullanılır (Altaylı, 2005: 560b).

yıhılan evin direye (*Yıkılan evin direği*) “*Bütün zorlukları üstlenen, sorumluluk alan, liyakatli, kudretli, elinden her iş gelen kimse*”

Valla D. yıhılan evin direyidi “Valla D. yıkılan evin direğidir” (K: 12).

zara getirmek: Canına tak ettirmek, bıktırmak, usandırmak (Altaylı, 2005: 570b).

zare getirməh (*Zara getirmek*) “*Usandırmak, canından bezdirmek, bıktırmak, canına tak ettirmek*”

Valla daha meni zare getirdiz, Allah sizden sorsun inşallah! “Valla artık beni canımdan bezdirdiniz; Allah sizden (hesabını) sorsun inşallah!” (K: 1).

zehlesi getmək (qaçmaq): Bıktırmak, usandırmak, sinirlendirmek, sinir olmak, nefret hissi uyandırmak (Altaylı, 2005: 572a). Görməyə gözü olmamaq, açığı gelmək, sevməmək, nifrət etmək (görmeğe tahammül edememek, sinir olmak, sevmemek nefret etmek) (ADİL, 2006: 652b). **zəhləsini aparmaq (tökmək)** Təngə gətirmək, bezikdirmək, usandırmq (daraltmak, bezdirmek, usandırmak) (ADİL, 2006: 652b).

zehlesi gətmağ /zehlesini töyhmağ (*Zehlesi gitmek / zehlesini dökmek*) “*Bir şeyden ya da kimseden hoşlanmamak, bahsedilmesine bile tahammül edememek, usanmak*”

Ya zehlem gide o gededen ya! “Ya hu o çocuktan hiç hoşlanmıyorum ya!” (K: 24).

Bu deyimlerde geçen *zehle* kelimesinin “öd, safra; yiğitlik, cesaret” (Devellioğlu, 2010:1370b) kelimesiyle alakalı olduğu düşünülebilir.

zorakılıq etmək: 1- Kaba kuvvet kullanmak, güç tatbik etmek. 2- tâbi olmamak için inat etmek, mukavemet etmek (Altaylı, 579: 576b).

zoraqılığ étmağ (*Zorakilik etmek*) “*Zor kullanmak, zorla bir şey yaptırmaya kalkışmak, güç kullanmak; inatlaşmak, zorluk çıkarmak*”

Hele yeni gelmişdi bize zorekılığ édedi; dedim valla biz binnen uğreşecağ inankı “Daha yeni gelmişti bize zorluk çıkarıyordu; dedim, valla, herhalde biz bununla uğraşacağız” (K: 1).

zorbazorluluğ étmek: Kaba kuvvet göstermek, zorbalık etmek, güç kullanmak, kendi bildiği gibi hareket etmek (Altaylı, 2005: 576b).

zorbəzorluğ étmağ (*Zorba zorluk etmek*) “*Güç kullanmak, baskıcı bir tutum içinde bulunmak, kaba kuvvet göstermek, insanlara zulmetmek*”

Yanə bəle güç kullanə ha, ağalığ sisdemı gibi “Yani böyle güç kullanıyor (bir kimse) ha, ağalık sistemi gibi (mesela)” (K: 2).

Sonuç

Küresinliler, İranın kuzeyi ile Van’ın merkezinde, ilçelerinde ve köylerinde yaşayan bir Türk topluluğudur. Bu Türk topluluğu Birinci Dünya Savaşı öncesinde seyrek olarak Van’a göç etmeye başlamıştır. Bu savaştan sonra ise bizzat devlet eliyle iskân siyaseti doğrultusunda topluca Van’ın muhtelif yerlerine yerleştirilmiştir. Bu göç ve iskân elbette topluluğun diline de yansımıştır. Bugün İran’daki Küresinliler ile Van’daki Küresinlilerin konuşmalarına bakılacak olursa İran’daki Küresinlilerin dilinde daha fazla Azerbaycan Türkçesi ve Farsça unsurların yer aldığı gözlemlenebilir. Van’a gelen Küresinlilerin dilinde ise zamanla Türkiye Türkçesinin etki alanına girmesinden kaynaklı olarak özellikle Azerbaycan Türkçesi ağızlarıyla benzerliğinde birtakım farklılaşmalar görülmeye başlanmıştır. Ancak buna rağmen, Van Küresin ağızında özellikle Azerbaycan yazı dili ile olan ses, şekil ve söz varlığı gibi yönlerde görülen birçok benzerlik istikrarını devam ettirmiştir. İşte bu benzerliğin sadece bir yönünü oluşturan ortak deyimlerden bazıları bu çalışmada konu edinmiştir.

Azerbaycan Türkçesi ile Van Küresin ağzında yer alan ortak deyimlerin ele alındığı bu çalışmada toplamda 113 deyim tespit edilmiştir. Tespit edilen deyimlerin genelde kelimesi kelimesine benzer olduğu görülmektedir. Mesela Azerbaycan Türkçesinde *abır* “yüzsuyu, haysiyet, şeref vs.” anlamlı kelimeyle kurulan deyimlerin hepsi VKA’da de aynı şekilde geçmektedir: *abırdan düşmek / abırdan düşmah* “haysiyeti, onuru, şerefini gitmek, zedelenmek.”

Azerbaycan Türkçesi ile VKA’da tespit edilen ve ortak kullanılan deyimlerin bir başka göze çarpan özelliği, söz konusu deyimlerin ilk unsurunu oluşturan kelimelerin Türkiye Türkçesinin ölçünlü dilinde kullanılmamış olmasıdır; mesela *zorekılıh etmah* deyimindeki *zorakılık*, *zorbezorluh etmah* deyimindeki *zorbezorluh*, *yeybeyer etmah* deyimindeki *yerbeyer*, *yağçı ~ yağşı elemek* deyimindeki *yağçı*, birçok deyim kullanımı yer alan *abır* kelimesi ile diğer bazı kelimeler bu türdendir. Bunlar arasında öyleleri de var ki ne Türkiye Türkçesi ölçünlü dilinde ne de DS’de rastlanan; ancak Azerbaycan Türkçesi ile VKA’da ortak görülen kelimelerdir; bunlara, *zehlesi getmah* “nefret etmek, görmek istememek, sinirlenmek” deyimindeki *zehle* kelimesi ile *yandih vermah* “inadına bir şey yapmak, kıskandırmak” deyimindeki *yandih / yandık* örnek gösterilebilir. İki dil arasındaki ortak deyimlerde, tespit edilen dikkat çekici yönlerden birisi de Azerbaycan Türkçesinde çok sık karşılaşılan ve deyimlerin oluşmasında oldukça fazla rastlanan *elə bil* “öyle san, zannet, farz et ki” kalıp ifadesine karşılık, VKA’da *ele bil* kalıp ifadesinin yanında sıklıkla *diyesen (göra)* “sanki, sanırsın, galiba” kelimelerinin kullanılmasıdır. Bu edatlar da Türkiye Türkçesi yazı dilinde görülmemektedir.

Ortak deyimlerde, deyimlerin en fazla kullanılan çeşidi, özel bir birleşik fiille oluşturulan deyimlerdir. Bazı örnekler verilecek olursa; *Az. şitil əkmək* “fide ekmek, fide dikmek; budamak”; VKA, *şitil ~ şitil eyhmaş* “tohumdan yetiştirilip başka yere sebze dikmek”. *Az. yaşı keçmək (ötmək)* “herhangi bir yaş sınırını geçmek”; VKA, *yaşı gəşmah* “belli bir yaşa gelmek, yaş sınırını aşmak, özellikle evlenecek yaş geçmek.”

Deyimlerden bazıları isim tamlaması kalıbındadır: *Az. yıxılan evin dirəyi* “çok becerikli, liyakatli, kudretli, akıllı ve cesur”; VKA, *yıxılan evin direyi* “bütün zorlukları üstlenen, sorumluluk alan, liyakatli, kudretli, elinden her iş gelen kimse.”

Bazen, deyimlerin bir ünlem cümlesinden oluştuğu görülmektedir: *Az. yaxşı eləmişəm!* “karşdakini terslemek için ‘iyi etmişim, iyi ettim! Keyfim öyle istedi” anlamında verilen cevap”; VAK’da *yağçı ~ yağçə elemişəm / etmişəm!* “iyi ki öyle yaptım, iyi oldu, iyi ettim” anlamlarında bir kızgınlık ve tepki ifadesi. *Az. mirasa qalmış!* “beddua, kargıma ifadesi”; VKA, *mirate qalmış / qalesen / kalsın / kale* “sahibin ölsün, sahipsiz kalsın, sahibin / sahibi yok olsun!”

Ortak deyimlerden bazıları sıfat-fiil grubu kalıbındadır: *Az. çöpe işiyən* “köpek, bir hakaret; ifadesi”; VKA, *çöpe işiyan* “pislik, murdar” vs. gibi bir tür hakaret ifadesi, *Az. ac aparıp susuz gətiren* (zeki insanlar için kullanılır); VKA, *aj aparıp / götürüp susuz getiran* “şeytanın aklına gelmeyecek şeyler yapan, hinlik yapan, cin fikirli, oldukça zeki.” Bazıları tekrar grubu kalıbındadır: *Az. ağız ba ağız* “ağıza kadar dolu”; VKA, *ağız ba ağız* “taşacak kadar, ağıza kadar dolu.” Bazıları, kısaltma grubu kalıbındadır: *Az. ac qarın* “yoksul, fakir; aç karına, boş mide”; VKA, *aj qarın(nı) / karnı aj* “yoksul, fakir, elinde avucunda bir şey olmayan”, *Az. Allah’a tevəkkül* “her şeyden ümidini kesip Tanrı’ya sığınmak”; VKA, *Allah’e tevekkül* “işimi Allah’a bıraktım, O’ndan medet umuyorum” anlamında bir ifade. Bazıları ünlem grubu kalıbındadır: *Az. Allahü ekber!* “Allahu ekber!” (Herhangi bir iş ve olay karşısında memnuniyetsizlik, gazap ve hiddet bildirir); VKA, *Allahu ekber!* “Ya sabır, tahammül ver Allah’ım” anlamlarında, özellikle öfkelenildiği zaman kullan.

Ortak deyimlerin bazıları da dua-beddua kalıbındadır: *Az. üzün gülsün!* (Sevincini bölüşen kimselere aynı sevinci duyması için söylenen bir ifade, hep mutlu ve sevinçli olunuz anlamında bir alkış); VKA, *üzün gülsün / güle* “hep mutlu ol, güzellikler seninle olsun” gibi anlamlarda kullanılan bir iyi dilek ifadesi, *Az. Allah evini yıxsın* “Allah ocağını söndürsün” ilenme ifadesi; VKA, *Allah evını yıhsın!* “Allah evini başına yıksın, ocağını söndürsün” anlamında bir beddua ifadesi.

Her iki dilde kullanılan ortak deyimler bunlarla sınırlı değildir. Burada sadece bazılarına yer verilmiştir. Ortak olan 113 deyimden 109 tanesi kelimesi kelimesine aynıdır. Geriye kalan 5 deyimden 4 tanesinde bazı kelimelerde değişiklik söz konusudur. Bunlar, farklılık gösteren kelimeler koyu harflerle belirtilerek aşağıdaki tablo üzerinde gösterilmiştir.

Tablo 1. Kelimelerinde Farklılık Gösteren Deyimler

Azerbaycan Türkçesi	Van Küresin Ağızı
qıdd vèrmək: Üstün tutmak, üstün kabul etmek (Aştaylı, 2005: 368a).	ķet vèrmaķ: Birisini bir konuda haklı bulup ona destek vermek, onu üstün kabul etmek
ilana ağı vèrmək: El altından, gizlice tahrik etmek, kızıştırmak, gizlice kafasını çelmek, öğretmek.	ilane zehır vèrmaķ (Yılana zehir vermek) Gizlice, sinsice işler çevirmek, dümen çevirmek, belli etmeden muzır, şeytanca işler yapmak, başkasının kafasına girmek
Allah'a tapşırmaq: Allah'a havale, emanet etmek.	Allah'a tavşırmaķ: Allah'a havale, emanet etmek.
adam kimi söz demək: Adam gibi laf konuşmak, insana yakışır laflar etmek	adam kıbı konuşmaķ / danışmaķ: İnsana yakışır şekilde konuşmak.

Bir deyimdeyse kelimelerde diziliş farklılığı görülmektedir: **Allah bir söz bir:** “Verilen söz veya vaatten dönülmeyeceğini ifade için kullanılır”; VKA. **söz bir Allah bir** “Bu sözü inşallah yerine getireceğim, sözüm söz, verdiğim sözü yerine getireceğim.”

Deyimlerin büyük çoğunluğunda kelime kelime benzerliklerin olması, Van Küresin ağzının Azerbaycan Türkçesinin özelliklerini birebir devam ettirdiğini göstermesi açısından oldukça önem arz etmektedir. Şüphesiz sadece deyimlerde tespit edilen bu kadar benzerlik bile iki dil arasındaki sıkı ilişkiyi ortaya koymaktadır. Deyimler ele alınırken yukarıda belirtildiği üzere Türkiye Türkçesinde de bulunanlar hariçte bırakılmıştır.

Tablo 2. Derleme Yapılan Kaynak Kişi Bilgileri

Kaynak Kişi	Adı-Soyadı	Yaşı	Öğrenim Durumu	İkamet Yeri
K:1	Güneş Akman	56	Okur yazar değil	Van-Merkez
K: 2	Zafer Baştürk	43	Lise mezunu	Van-Abdurrahmangazi Mah.
K: 3	İsmet Akman	84	İlkokul mezunu	Van- Yeni Mah.
K: 5	Halit Akman	56	İlkokul mezunu	Van-Merkez
K: 6	Sinan Akman	44	İlkokul mezunu	Van- Yeni Mah.
K: 7	Kezban Demiray	58	Okur yazar değil	Van-Köprüler Mah.
K: 10	Kenan Demiray	37	Lise mezunu	Van-Köprüler Mah.
K: 11	Alaaddin Akman	56	İlkokul mezunu	Van-Yeni Mah.
K: 13	Memo Tunçay	84	Okur yazar değil	Van Köprüler Köyü
K: 14	Fulya Baştürk	35	Okur yazar değil	Van-Abdurrahmangazi Mah.
K: 15	Memet Baştürk	89	Okur yazar değil	Van- Kasımoğlu Köyü
K: 20	Tayfun Akman	33	İlkokul mezunu	Van- Köprüler Mah.
K: 23	Yüzcül Tarhan	47	Okur yazar	Van Köprüler Köyü
K: 24	Mahmut Akman	43	Ortaokul mezunu	Van-Merkez
K: 26	Bahaeddin Demiray	65	Okur yazar değil	Van-Merkez
K: 28	Necla Akman	63	Okur yazar değil	Van-Edremit
K: 29	Vahide Tunçay	57	Okur yazar değil	Van-Köprüler Köyü
K: 30	Sultan Tunçay	80	Okur yazar değil	Van Köprüler Köyü

- Altaylı, S. (2015). *Azerbaycan Türkçesi deyimler sözlüğü*. Prestij Matbaası.
- Aksoy, Ö. A. (2017). *Atasözleri ve deyimler sözlüğü 1-2* (1. Baskı). İstanbul: İnkılap Yayınları.
- Azərbaycan Milli Elemler Nəsimi adına Dilçilik İnstitutu (2006). *Azərbaycan dilinin izahlı lüğəti*.
- Bulak, Şahap, (2015), *Van Küresin ağzı*. [Yayımlanmamış Doktora Tezi]. İnönü Üniversitesi.
- Bulak, Ş. (2016). Van Küresin ağzında deyimler. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, s. 56, ss. 837-857.
- Bulak, Ş. (2021). Van Küresinli ağzı ile Azerbaycan Türkçesinin ortak özellikleri, *International Journal Of Social, Humanities and Administrative Sciences*, 7(44), ss.1553-1568.
- Buran, A., & Alkaya, E. (2007). *Çağdaş Türk lehçeleri*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Çoyuksöken, Y. (2004). *Türkçe atasözleri ve deyimler sözlüğü*. İstanbul: Toroslu Kitaplığı.
- Eratalay, S. (2021). Horasan'dan Küresin'e bir sözcüğün izinde. *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (Van özel sayısı) ss. 611-628.
- Ebinç, S. Y. (2008). *Doğu Anadolu düzeninde aşiret-cemaat-devlet (1839-195)*. [Yayımlanmamış Doktora Tezi]. Ankara Üniversitesi.
- Ergin, M. (2012). *Türk dil bilgisi* (1.Baskı). İstanbul: Bayrak Basım, Yayım Tanıtım.
- Ergin, M. (2009). *Dede Korkut kitabı 1-2* (7. Baskı). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Hatiboğlu, V. (1972). *Türkçenin sözdizimi*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Karaağaç, G. (2022). *Dil bilimi terimleri sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Korkmaz, Z. (2017). *Dil bilgisi terimleri sözlüğü* (5. Baskı). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Korkmaz, Z. (2017). *Türkiye Türkçesi grameri şekil bilgisi* (5. Baskı). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Levendoglu, M. F (2006). *Küresinliler örneğinde kültürel kimlik (Küresinlilerin sosyo-kültürel yapısı)*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi.
- Oğur, Ü. (2019), *Van Azeri ağzı, inceleme, metin, sözlük*. [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi.
- Tezcan, S. & Hendrik, B. (2018). *Dede Korkut oğuznameleri* (4. Baskı). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Topaloğlu, A. (2019). *Karşılaştırmalı dil bilgisi terimleri sözlüğü* (1. Baskı). İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Türk Dil Kurumu (2019). *Derleme sözlüğü*.

Kısaltmalar ve Çeviriyazı harfleri

ADİL	Azərbaycan Dilinin İzahlı Lüğəti
Az.	Azerbaycan Türkçesi
bkz.	Bakınız
DS	Derleme Sözlüğü
TDK	Türk Dil Kurumu
VKA	Van Küresin ağzı
vd.	ve diğer
vs.	ve sair
é	Kapalı /e/ sesi
h	Arka damak /h/ ünsüzü
ķ	arka damak /k/ sesidir
yh	Öndamak /k/ sesine karşılık gelir

Extended Abstract

Idiom, so far numerous; but it has often been described with similar expressions in general. If we show some of the features of the idiom based on the definitions made;

1. Idioms can consist of single words or phrases/phrases.
2. Idioms are expressions that express a metaphorical expression by getting rid of their literal meaning more or less.
3. Idioms are stereotyped words or phrases.
4. Idioms; They are stereotype expressions that add delicacy, ease, color and harmony to the expression.
5. Idioms; They are ready-made word patterns that are used to tell a lot with few words.
6. Idioms are expressions that function as a single word, even if they consist of more than one word.
7. Idioms can form various elements of the sentence by inflection.
8. Idioms are phrases or phrases that have a unique expression.

This study is essentially a study of idioms. It has been tried to determine the common idioms in the dialect of Azerbaijan Turkish province Van Küresin. Now, before moving on to common idioms, it would be appropriate to briefly touch on Azerbaijani Turkish and the dialect of Küresinliler and Van Küresin. Western Turkish, which started to form in the second half of the 12th century and the first half of the 13th century, is a written language that has been followed by texts since the second half of the 13th century and has survived uninterruptedly after that. This written language is the biggest and the most productive written language of Turkishness. Western Turkish holds the field leadership. Eastern Oghuz, some including Azeri and the Eastern region; The second is the Oghuz language, which covers the Ottoman area to the west. There is no difference between these two except for minor field differences at first; However, after the 17th century, these field differences began to peak and form eastern and western Oghuz circles. Azerbaijan Turkish is a dialect community in the eastern lands of Western Turkish and is a written language in this field. Throughout the Western Turkish, which has been used from the 13th century to the present, two separate branches were abolished as Ottoman Turkish and Azerbaijani Turkish. Therefore, Azerbaijani Turkish is called Eastern Oghuz, and Ottoman Turkish is called Western Oghuz. Azerbaijani Turkish language community includes Eastern Anatolia, Southern Caucasus and Caucasian Azerbaijan, Kirkuk and Iraqi-Syrian Turkic regions. Azerbaijani Turkish, which has progressed in the same direction since the 14th century, lost this feature with the unification of Azerbaijan in 1828. Today, the written language in Southern Azerbaijan is Persian; Therefore, the written language center of Azerbaijani Turkish is North Azerbaijan. Shirilıyef goes to Azerbaijani literature; 1. Eastern Group dialects. 2. Western Group dialects. 3. Northern group dialects. 4. Four groups, namely the Southern group dialects, were discussed. The Kuresians; Today, it is a community living in Van with Türkmens, Kürts, Arabs, Mitryps (Gypsies), Kyrgyz (who immigrated to Turkey as refugees from Afghanistan during the Afghan-Russian war and became citizens of the Republic of Turkey) and Black Sea people who immigrated from the Eastern Black Sea Region. Different opinions have been put forward about the origin of the words Küresin and Küresinli. There are opinions that the word Küresinliler comes from the Kurdish Hasanlar or Giresunlular words. However, it has now been definitively clarified that the word Küresin comes from Khorasan and the word Küresinli comes from the word Hprasanlı. The common idiom in Azerbaijani Turkish is above, in prose; We have given the phrase in the mouth of Van Küres under italics. We showed the idiom in Van Küre's mouth together with the sentence of the "speaker" represented by the letter "K". In the study, idioms are given in alphabetical order. As a result of the researches, it has been determined that there are approximately 113 common idioms in Azerbaijan Turkish and Van Küresin Dialect. It is seen that the detected idioms are similar word for word in general. Another striking feature of the idioms used in Azerbaijani Turkish and Van K is that the words constituting the first element of the idioms are not used in the standard language of Turkey Turkish; For example, zorkılık in the phrase zorekılığ etmağ, zorbezorluğ in zorbezorluğ étmağ phrase, yerbeyer in yéybeyér étmağ phrase, yağçı in yağçı ~ licking the water, abir that is used in many idioms and some other words are of this type. Among them, there are some that are found neither in the standard language of Turkey Turkish nor in the DS; however, they are common words in Azerbaijani Turkish and Van K; The word zehle in the idiom zehlesi getmağ (to hate, not wanting to see, get angry, etc.) is such a word. In common idioms, the most used type of idioms are the idioms formed with a special compound verb. If we give an example; Little. şitil əkmək 1- planting seedlings, planting seedlings; prune; VKA, şitil ~ şitil eyhmağ growing from seed and planting vegetables elsewhere. Among these, there are cases where we come across common idioms in the form of adjective and noun phrases, abbreviation group patterns, adjective-verb group patterns, and exclamation group patterns. Idioms in the form of prayer and curse, which are frequently encountered, can be added to these.